

Pracovný materiál Kancelárie Rady na rokovanie Rady dňa 21. 9. 2022

Správa o kontrole dodržiavania povinností podľa zákona č. 264/2022 Z. z.

Podnet na preverenie č.: 145/SO/2022-MS

Programová služba: Trojka

Vysielateľ: Rozhlas a televízia Slovenska

Číslo licencie: TD/259

Na základe záverov uvedených v správe Kancelária Rady pripravila nasledujúce uznesenie:

Návrh uznesenia:

Rada pre mediálne služby (ďalej len „Rada“) ako orgán príslušný podľa § 109 ods. 1 až 4 a § 110 ods. 2 písm. e) zákona č. 264/2022 Z. z. o mediálnych službách (ďalej len „zákon č. 264/2022 Z. z.“) postupom podľa § 150 zákona č. 264/2022 Z. z. preverila podnet na preverenie evidovaný pod č. 145/SO/2022-MS smerujúci voči vysielaniu programovej služby Trojka vysielateľa Rozhlas a televízia Slovenska a uznala podnet na preverenie podľa ustanovenia § 150 ods. 13 zákona č. 264/2022 Z. z. za **neopodstatnený**.

Úloha:

Kancelária Rady oznámi podávateľovi podnetu na preverenie výsledok preverenia podnetu.

T: 3. 10. 2022

Z: PgO

Kancelária Rady pre mediálne služby

Pracovný materiál Kancelárie Rady na rokovanie Rady pre mediálne služby
dňa 21. 9. 2022

Podnet na preverenie č. 145/SO/2022-MS zo dňa 6. 7. 2022
Podávateľ: fyzická osoba
Predmet podnetu: Historická panoráma – Alexander Mach
Deň a čas vysielania: 26. 6. 2022, 23:54 h
Označenie podľa JSO: 7

Programová služba: Trojka
Vysielateľ: RTVS
Číslo licencie: TD/259

Dátum: 9. 9. 2022

OBSAH PODNETU:

„Vážené dámy a páni,

v nedeľu 26. júna neskoro večer bol na televíznej Trojke v rámci programu *Historická panoráma* odvysielaný dokument venovaný exponentovi Slovenského štátu Alexandrovi Machovi.

<https://www.rtvs.sk/televizia/program/657/336462>

Dozvedel som sa o tom až ex post od priateľa, ktorý to videl a bol dokumentom šokovaný. Chcel som si urobiť na celú vec vlastný názor a tak som si dokument včera večer pozrel a bol som zhrozený.

Jednalo sa dokument vyrobený v roku 1998 v čase neslávne známej Kubišovej Slovenskej televízie a úroveň programu, ako aj ľudia, ktorí v ňom vystupovali, hlásali názory vzd'alujúce sa realite, ktoré boli - jemne povedané - podané veľmi tendenčne. Mach mal podľa neho síce svoje chyby (ale kto ich nemá...), ale všetko čo robil, robil len pre dobro Slovenska.

Myslím si, že takéto programy na televíznu obrazovku nepatria a bol by som rád, aby sa nič také v budúcnosti na obrazovke neobjavilo. Rovnako by som rád, keby ste sa touto záležitosťou začali zaoberať a verím, že výsledkom Vášho preverovania bude sankcia pre konkrétneho pracovníka, ktorý tento príspevok do vysielania zaradil.“

PRÁVNE VÝCHODISKÁ POSUDZOVANIA:

Zákon č. 264/2022 Z. z. o mediálnych službách (účinný od 1. 8. 2022):

§ 16 ods. 1

Poskytovateľ obsahovej služby poskytuje obsahovú službu slobodne a nezávisle. Do jej obsahu možno zasahovať iba na základe zákona a v jeho medziach.

§ 25

Prístup verejnosti k pluralitným, objektívnym a nestranným informáciám

Vysielateľ, ktorý nepodlieha samoregulačnému mechanizmu zapísanému do evidencie podľa tohto zákona, regulujúcemu aj oblasť všestrannosti informácií, názorovej plurality a objektívnosti a nestrannosti programov, je povinný

a) zabezpečiť všestrannosť informácií a názorovú pluralitu v rámci vysielanej programovej služby,

b) zabezpečiť objektívnosť a nestrannosť spravodajských programov a programov aktuálnej publicistiky; názory a hodnotiace komentáre musia byť oddelené od informácií spravodajského charakteru.

ANALÝZA – stanovisko Kancelárie Rady pre mediálne služby:

Podnet smeruje voči programu *Historická panoráma – Alexander Mach* odvysielanému v neskorých večerných hodinách na programovej službe Trojka. Ide o dokumentárny film, ktorý vyrobila Slovenská televízia Bratislava v roku 1998.

Približne 25 minútový film má formu medailónu, ktorý predstavuje stručný prehľad o živote a pôsobení známeho a kontroverzného slovenského politika 20. storočia – Alexandra Macha. Vzhľadom na krátku časovú plochu ide najmä o výpočet najdôležitejších míľnikov a udalostí zo života A. Macha, bez väčšieho priestoru na hodnotenie.

Film rozpráva Machov príbeh chronologicky od Machovho narodenia až po jeho prepustenie z väzenia. Rozprávanie je doplnené o ukážky z dobových filmov. V dokumente vystupuje jediný externý hosť - historik **PhDr. Ing. Svätoslav Mathé, CSc.** Mathé (* 1943 – † 2018) pôsobil v Slovenskej televízii, SAV aj v Matici slovenskej. Prispieval do viacerých periodík, napr. do *Historickej revue*, *Literárneho týždenníka*, *Slovenských pohľadov*. Je autorom historických kníh *Pokus povstaleckej koalície* (2015), *Slovenské dozrievanie* (2013), *Tisov*

*proces (2011), Prvá Slovenská republika (2010), Velikáni renesancie (2007), Cesta k samostatnosti (2006), Slovenská politika v rokoch 1848 – 1993 (2001), Milníky modernej slovenskej politiky (1997) či Dvadsaťpäť postáv modernej slovenskej politiky (1997).*¹

Napriek tomu, že film je veľmi stručný a obmedzuje sa najmä na prehľad najdôležitejších udalostí, obsahuje aj niektoré hodnotiace výroky. Niektoré z nich sú viac či menej diskutabilné, napr.:

„20. a 30. roky znamenali nástup fašizmu. Pre slovenskú politickú scénu bol fašizmus a nacizmus v mnohom vzorom a inšpirátorom. Ani nie tak jeho ideológia, ako skôr spôsoby vládnutia, usporiadanie spoločnosti a jej štruktúr, narábanie s mocou.“

„Mach sa angažoval, a dosť výrazne angažoval aj v Tukovom procese, kde zase ako jeden z mála ľudákov sa jednoznačne postavil za Vojtecha Tuku, dokonca bol posadený na lavicu obžalovaných spolu s Vojtechom Tukom, pokiaľ sa nemýlim, asi 7 mesiacov si odsedel vyšetrovaciu väzbu, nakoniec ho súd v tomto, rozhodne politickom a tendenčnom procese zbavil obžaloby a prepustil ho na slobodu.“ - Tukov proces zrejme bol aj politický, na druhej strane Tuka bol právoplatne odsúdený na 15 rokov pre vlastizradnú a špionážnu činnosť v prospech Maďarska, čo je historický fakt (ktorý sa vo filme nespomína).

„V Mnichove bolo dohodnuté, že Sudety pripadnú Nemecku. Československo tak prišlo o prirodzené hranice, opevnenia, o viac ako tretinu obyvateľstva, o svoju budúcnosť. Vláda s tým súhlasila.“ - Tu by sa žiadalo uviesť, že vláda súhlasila pod nátlakom svetových mocností.

„5. októbra 1938 abdikuje na funkciu prezidenta Československej republiky Edvard Beneš. Deň nato sa v Žiline konalo zasadanie výkonného výboru HSLŠ. Prišli i zástupcovia ostatných strán. Podpísali žilinskú dohodu o autonómii a svoje strany rozpustili.“ - Tu by sa žiadalo uviesť, že Žilinskou dohodou odštartoval proces, ktorý viedol na Slovensku k totalitnej vláde jednej strany.

„6. marca 1939 je oficiálne vyhlásený cieľ – samostatný štát. 13. marca Tiso odchádza do Berlína, telefonuje Sidorovi, aby na 14. marca zvolal v Bratislave snem. Po prezidentskej prisaha sa stáva doktor Tiso prezidentom Slovenska. Machovi sa splnil sen.“ - Pri popise vzniku 1. Slovenskej republiky úplne absentuje úloha Hitlera a nátlak nemeckého nacistického vedenia na slovenských predstaviteľov, aby vyhlásením samostatnosti rozbili ČSR.

„Slovenský štát vzniká v prajnom období. Chránený nemeckým ttorstvom sa stal v prvých rokoch ostrovom rozvoja a zmien.“ – Hodnotiť obdobie na prahu 2. svetovej vojny ako prajné vyznieva podľa nášho názoru neadekvátne.

Na druhej strane film o Machovi dôsledne hovorí ako o radikálovi, obdivovateľovi fašizmu, spája ho s deportáciami židov, napr.:

„Alexander Mach ... Politický radikál, obdivovateľ metód fašizmu a nacizmu.“

„Machovi boli radikálne riešenia vždy sympatické a blízke. Snažil sa ich okamžite uplatniť v politickej praxi.“

PhDr. Ing. Svätoslav Mathé, CSc., historik: „Treba jasne povedať, že Mach ako aktívny kresťan katolík odmietal fašistickú a nacistickú ideológiu, opakujem znova, ideológiu odmietal,

¹ <https://www.literarny-tyzdennik.sk/products/zomrel-historik-a-politolog-svatoslav-mathe/>

a to minimálne do Mníchova, tak ako aj ostatní členovia a funkcionári Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Po Salzburgu v roku 1940 Mach pod vplyvom Tuku sa postavil za slovenský národný socializmus, ale samozrejme na rozdiel od Tuku videl v ňom iba prostriedok na presadenie slovenských národných záujmov. Je ovšem jasne treba povedať, že Mach vsadil na nemeckú kartu. To je objektívny historický fakt. Zároveň ale treba povedať aj to, že Mach patril medzi tých mnohých funkcionárov HSLŠ, ktorí považovali presadzovanie národných záujmov pomocou autoritatívnych a totalitných metód za normálne.“

PhDr. Ing. Svätoslav Mathé, CSc., historik: *„Po smrti Hlinku sa definitívne priklonil do tábora takzvaných mladých radikálov, ktorí už požadovali jednoznačne samostatnosť a mantinely autonómie im boli už príužke.“*

„Mach viedol ministerstvo vnútra, ktoré realizovalo protižidovské opatrenia. Vládne nariadenie č. 198/1941 vychádzalo z nemeckých rasistických norimberských zákonov. Na konci úsilia bolo do 70 000 mŕtvych židov. Mach, ktorý o tom všetkom údajne nevedel, zastavil deportácie na jar 1943.“ (v obraze dobové zábery z deportácií židov)

„Nemecké zabíjanie Slovákov na slovenskom území bolo na hranici vysvetliteľnosti a schopnosti pochopiť. No že nacistickí vojaci dostanú za zničenú krajinu a mŕtvych Slovákov vyznamenanie od slovenského prezidenta, sa nedá vysvetliť a vôbec nie pochopiť.“

V niektorých momentoch je cítiť určitá snaha niektoré črty Machovej osobnosti vyzdvihnúť, napr.: *vzorný otec piatich detí... , Hoci nemal maturitu, jeho práca so slovom, jeho schopnosť pôsobiť na ľudí boli obdivuhodné. Jeho čínorodosť boli povestné...*

Bol skvelým rečníkom, aj zložité problémy dokázal podať zrozumiteľne, ľudovým jazykom.

Za 5 rokov absolvoval vyše tisíc zhromaždení. Často i tri za deň.

Život naučil Macha prispôsobivosti a trpezlivosti. No nemenil saká ani hodnotový systém.

Z tohto pohľadu rovnako vyznieva aj záver filmu, kde samotný Mach hodnotí svoje pôsobenie slovami: „Svojich triadvadsať rokov som si odsedel, mám dobrý pocit, že mi Pán Boh pomáhal, myslím nebolo to nadarmo, z etického stanoviska pozerajúc sa na vec, bolo to veľmi správne.“

Film ako celok pôsobí rozpačito a nevyhranene, keď na jednej strane Macha označuje ako radikála a obdivovateľa fašizmu a nacizmu, zodpovedného za deportácie židov, no na druhej strane predsa len hľadá na ňom pozitíva (*aktívny kresťan katolík, vzorný otec piatich detí, nemenil saká ani hodnotový systém a pod.*).

Napriek uvedenému, vo filme nezazneli žiadne radikálne myšlienky alebo vyjadrenia, ktoré by hlavného protagonistu ospravedlňovali zo skutkov, ktorých sa dopustil a za ktoré bol odsúdený.

* * *

Ústava SR zaručuje každému slobodu prejavu a právo na informácie. Tieto práva a slobody možno síce obmedziť zákonom, ale len ak ide *“o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosť štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti.“*

Sloboda prejavu je jedným zo základov demokratickej spoločnosti, je prostriedkom súťaže a konfrontácie rôznych myšlienok a názorov, je nevyhnutná na tvorbu slobodnej verejnej mienky. Sloboda prejavu sa vzťahuje aj na kontroverzné, šokujúce či nepopulárne myšlienky či výroky.

Zákon č. 264/2022 Z. z. o mediálnych službách v § 16 ods. 1 ustanovuje:

„Poskytovateľ obsahovej služby poskytuje obsahovú službu slobodne a nezávisle. Do jej obsahu možno zasahovať iba na základe zákona a v jeho medziach.“

Výber programov je výlučne v kompetencii vysielateľa a jeho redakčného tímu.

Namietaný program sme posudzovali podľa ustanovenia § 25 písm. a) zákona č. 264/2022 Z. z. o mediálnych službách, ktorý ustanovuje:

„Vysielateľ, ktorý nepodlieha samoregulačnému mechanizmu zapísanému do evidencie podľa tohto zákona, regulujúcemu aj oblasť všestrannosti informácií, názorovej plurality a objektívnosti a nestrannosti programov, je povinný zabezpečiť všestrannosť informácií a názorovú pluralitu v rámci vysielanej programovej služby.“

Podávateľ namietal, že dokument bol „vyrobený v roku 1998 v čase neslávne známej Kubišovej Slovenskej televízie“ a „ľudia, ktorý v ňom vystupovali, hlásali názory vzdalujúce sa realite, ktoré boli - jemne povedané - podané veľmi tendenčne. Mach mal podľa neho síce svoje chyby (ale kto ich nemá...), ale všetko čo robil, robil len pre dobro Slovenska.“

Film na pomerne krátkej ploche (cca 25 minút) nemá priestor a zrejme ani ambíciu rozporupnú osobnosť Alexandra Macha komplexne hodnotiť, dávať veci do kontextu, vysvetľovať. Ide v prvom rade najmä o stručný výpočet najdôležitejších životných míľnikov a udalostí.

Nemožno skonštatovať, že by vo filme zazneli faktograficky nepravdivé informácie, hoci viaceré tvrdenia by si, podľa nášho názoru, zaslúžili exaktnejšie formulácie. Najväčšia výhrada voči dokumentu by mohla smerovať ani nie k tomu, čo vo filme zaznelo, ako skôr k tomu, čo všetko vo filme absentovalo, napr. popis charakteru režimu vojnovnej Slovenskej republiky, Machova úloha v perzekúciách židov, ale aj politickej opozície, činnosť Hlinkovej gardy pod jeho vedením a pod. Domnievame sa, že dokument mohol byť kritickejší voči človeku odsúdenému za vlastizradu a kolaboráciu s nacizmom. Zároveň však namietaný dokument neprezentuje žiadne radikálne názory alebo hodnotenia osobnosti Alexandra Macha, ktoré by sa výraznejšie odchyľovali od mainstreamovej slovenskej historiografie, neschvaľuje ani neospravedľňuje jeho skutky a jasne ho označuje za radikála a obdivovateľa fašizmu.

V rámci ústavou garantovanej slobody prejavu ponúka vysielateľ vo svojom vysielaní priestor rôznym názorom a názorovým prúdom, čím zabezpečuje názorovú pluralitu. Pri hodnotení filmu do úvahy berieme najmä fakt, že ide o autorský dokumentárny film, ktorý je zo svojej podstaty vždy subjektívnym pohľadom autorov na zvolenú tému.

S ohľadom na uvedené sme preto toho názoru, že vysielateľ odvysielaním programu *Historická panoráma – Alexander Mach* dňa 26. 6. 2022 neporušil ustanovenie § 25 písm. a) zákona č. 264/2022 Z. z. o mediálnych službách.

ZÁVER:

Na základe uvedeného sme toho názoru, že vysielateľ RTVS odvysielaním programu *Historická panoráma – Alexander Mach* dňa 26. 6. 2022 o cca 23:54 hod. **neporušil ustanovenie § 25 písm. a) zákona č. 264/2022 Z. z. o mediálnych službách.**

Podnet na preverenie navrhujeme posúdiť ako **neopodstatnený**.

Prepis monitorovaného vysielania k Správe o kontrole dodržiavania povinností podľa zákona č. 264/2022 Z. z. (podnet na preverenie č. 145/SO/2022-MS)

Monitorované vysielanie: Historická panoráma
Deň vysielania: 26. 6. 2022
Čas vysielania: 23:54 h
Označenie podľa JSO: ⑦

- časový kód cca:

23:54:16 titulky:
Slovenská televízia Bratislava
uvádza v cykle Historická panoráma
dokument
Alexander Mach

Voiceover: „*Alexander Mach, novinár, rečník, politik, vzorný otec piatich detí. Politický radikál, obdivovateľ metód fašizmu a nacizmu. Rezolútny praktik a pravá ruka teoretika Tuku. To všetko Mach bol alebo sa to o ňom hovorí. Hoci nemal maturitu, jeho práca so slovom, jeho schopnosť pôsobiť na ľudí boli obdivuhodné. Jeho činnosť boli povestné a spoliehali sa naňho Hlinka, Tiso i Tuka. (v obraze ukážky novinových článkov, ktorých autorom bol Mach)*

Zažil vrcholy i pády. Lesk i biedu. Hádám najobdivuhodnejšie je, že to všetko prežil. Narodil sa 11. októbra 1902 v Slovenskom Mederi, v rodine váženého gazdu Jozefa Macha. Otec bol hrdým Slovákom a celá rodina boli hlboko veriaci katolíci. Mladý Mach chcel byť kňazom, no štúdium z viacerých príčin nedokončil.“ (v obraze dobové fotografie Macha a jeho rodiny)

PhDr. Ing. Svätoslav Mathé, CSc., historik: „*Veľký vplyv na mladého Alexandra Macha mal Ferdiš Juriga, známy to ľudácky poslanec a člen predtým uhorského snemu, ktorého radikálne vystúpenia, ale cielené vystúpenia, boli všeobecne známe. Tu treba hľadať korene Machovho neskoršieho sociálneho, ale aj národného radikalizmu, ktorý ho sprevádzal počas celej jeho kariéry novinára a politika. Tomu samozrejme zodpovedal aj výber politickej strany, do ktorej Mach vstúpil a tým bola Slovenská ľudová strana. Ako hovorí publicista Anton Baláž, Mach, dovoľm si teraz citovať, sa teda dostáva do kontaktu so stranou, ktorá je vyhlásená za baštu klerikálneho konzervativizmu, za útočisko maďarónskych elementov a iredentistických živlov, so stranou, v radoch ktorej pracovať znamenalo pre mladého človeka dobrovoľne sa vylúčiť z účasti na získanie hmotného a spoločenského postavenia v spoločnosti.“*

Voiceover: „*Na jeseň 1918 vznikla na troskách Rakúsko-Uhorska Československá republika. Prvotné nadšenie sa drobil každodennými problémami, korupciou, bezohľadnosťou. Pocity bezmoci a beznádeje sa vracali do spodných vrstiev spoločnosti. Mach dospel k záveru, že biedny slovenský ľud potrebuje okrem duchovnej útechy vedenie, rady a konkrétnu pomoc. Ľudová strana obnovila svoju činnosť, a jej program, no najmä osobnosť Andreja Hlinku Macha upútali.“ (doboové zábery na roľníkov, robotníkov v továrni, detskú prácu)*

Andrej Hlinka, čítaný úryvok z listu: „*Hodlám organizovať katolícky klérus a ľud. Je to nanajvýš potrebné. Stoja pred novými udalosťami ako teľa pred novou bránou. Nevedia sa hnúť a kde sa obrátiť. Musím im ukázať cestu k práci a národu. Je to obnovenie Slovenskej ľudovej strany. Vidíme že socialisti a iné rozvratné elementy sa silne organizujú a chcú*

zachytiť masy. Nesmieme ani my spať. Ja by som nevedel spokojne umrieť, keby socialisti alebo bolševici zachytili naše masy. Ja by som nebol hoden zastupovať toto miesto, ktoré zastupujem, keby som českému radikalizmu nepovedal: Quod usque? Chceme byť štátotvornou stranou doprosta vládyschopnou, lebo žiaden štát a vláda sa nemôže na vrtkavé elementy opierať.“

Voiceover: *„Mach ešte študoval v Ostrihome, keď v roku 1920 prebehli v Československu prvé voľby. Všetko bolo prvé, všetko bolo nové. Učilo sa reprezentovať a vládnuť, učilo sa používať a využívať demokraciu. Pre Slovenskú ľudovú stranu dopadli voľby veľmi zle. V počte hlasov bola až na štvrtom mieste a získala 12 mandátov, čo bolo menej ako očakávali. Čo bolo ešte horšie, socialisti získali dvakrát toľko hlasov.*

(v obraze dobové zábery z prvých volieb v ČSR v roku 1920, A. Hlinka vychádza z volebnej miestnosti)

Pre Andreja Hlinku znamenali výsledky volieb výzvu. Povedal, dovedty budem pracovať, kým z červeného Slovenska urobím Slovensko biele. V rokoch 1922-23 bol už Mach plne zapojený do činnosti ľudovej strany. Bol skvelým rečníkom, aj zložité problémy dokázal podať zrozumiteľne, ľudovým jazykom. Popri rečení písal. Šéfredaktor Slovák Tuka ho v roku 1923 zamestnal ako redaktora. Machove striktné názory a postoje vyvolávajú reakcie cenzúry. Pre neho je to dôkaz, že ide správnou cestou. (v obraze zábery na rôzne novinové články, záber na Machov článok s názvom Prekrstený žid a boj proti židom)

V roku 1924 sa Mach stáva zamestnancom strany a ako ústredný tajomník strany dostal na starosť otázky tlače a volebnú agitáciu. Za 5 rokov absolvoval vyše tisíc zhromaždení. Často i tri za deň. Ľudová strana bola vo voľbách úspešná. Získala vyše 34 % hlasov a zdvojnásobila počet poslancov. V roku 1925 bol Mach prvý raz súdený. Ešte z čias štúdií trpel pľúcnou chorobou. Väznenie zdravotný stav zhoršilo.“ (v obraze dobové zábery z predvolebného zhromaždenia)

PhDr. Ing. Svätoslav Mathé, CSc., historik: *„Mach v druhej polovici 20. rokov dozrel ako politik, novinár aj ako rečník. Bol jedným z najplatnejších členov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Keď prišla otázka vstúpiť či nevstúpiť do vlády, myslím tým samozrejme ľudákov, ktorí boli pozvaní do vlády, Mach sa jednoznačne staval proti. Argumentoval tým, že vstupom do vlády sa nič nevyrieši a Hlinkova slovenská ľudová strana nič nezíska na tom. Mach sa angažoval, a dosť výrazne angažoval aj v Tukovom procese, kde zase ako jeden z mála ľudákov sa jednoznačne postavil za Vojtecha Tuku, dokonca bol posadený na lavicu obžalovaných spolu s Vojtechom Tukom, pokiaľ sa nemýlim, asi 7 mesiacov si odsedel vyšetrovaciu väzbu, nakoniec ho súd v tomto, rozhodne politickom a tendenčnom procese zbavil obžaloby a prepustil ho na slobodu.“*

Voiceover: *„Druhý raz bol Mach súdený v súvislosti s prípadom Tuka v roku 1929. Tuka, vždy lepší v teórii ako v praxi, si Macha vybral ako svoju pravú ruku. Mach Tuku obdivoval. Tuka bol obvinený zo špionáže v prospech Maďarska, zo zrady a sprisahania. Mach bol jediný, ktorý sa Tuku verejne zastal. Bol zaistený a vyšetrovaný. Vojtecha Tuku súd odsúdil na 15 rokov väzenia. Macha oslobodili. Po vynesení rozsudku Hlinka odvolal z vlády, do ktorej Hlinkova strana prednedávnom vstúpila, oboch ministrov. (v obraze dobové zábery V. Tuku, zábery vyšetrovacieho spisu a rozsudok nad Tukom a Machom)*

Začiatkom tridsiatych rokov stál v čele najstaršej politickej strany na Slovensku, Národnej strany, mladý literát Martin Rázus. Po dlhých rokovaniach s nedôverčivým Hlinkom podpísali ľudová a národná strana, v prenesenom slova zmysle katolíci a evanjelici, alianciu autonomistických strán. Autonomia Slovenska už nebola iba záležitosť katolíckeho kléru. (v obraze zábery na Hlinku a Rázusa, novinové články o vytvorení Autonomistického bloku) 20. a 30. roky znamenali nástup fašizmu. Pre slovenskú politickú scénu bol fašizmus a nacizmus v mnohom vzorom a inšpirátorom. Ani nie tak jeho ideológia, ako skôr spôsoby

vládnutia, usporiadanie spoločnosti a jej štruktúr, narábanie s mocou.“ (zábery Mussoliniho a talianskych fašistov)

PhDr. Ing. Svätoslav Mathé, CSc., historik: *„Treba jasne povedať, že Mach ako aktívny kresťan katolík odmietal fašistickú a nacistickú ideológiu, opakujem znova, ideológiu odmietal, a to minimálne do Mníchova, tak ako aj ostatní členovia a funkcionári Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Po Salzburgu v roku 1940 Mach pod vplyvom Tuku sa postavil za slovenský národný socializmus, ale samozrejme na rozdiel od Tuku videl v ňom iba prostriedok na presadenie slovenských národných záujmov. Je ovšem jasne treba povedať, že Mach vsadil na nemeckú kartu. To je objektívny historický fakt. Zároveň ale treba povedať aj to, že Mach patril medzi tých mnohých funkcionárov HSLS, ktorí považovali presadzovanie národných záujmov pomocou autoritatívnych a totalitných metód za normálne.“*

Voiceover: *„Machovi boli radikálne riešenia vždy sympatické a blízke. Snažil sa ich okamžite uplatniť v politickej praxi.“*

Dobový film:

Dobový komentár: *„V Bojniciach bol výcvikový kurz pre okresných veliteľov a pobočníkov Hlinkovej gardy, pod odborným velením nemeckých dôstojníkov. Velitelia HG boli tu dokonale vycvičení, aby mohli svoje zodpovedné úlohy v každom smere vyplniť. Všetci gardisti si vzali do srdca slová hlavného veliteľa Šaňa Macha, ktoré povedal pri zakončení kurzu: Gardistický život je rozkaz a skutok. Nebude platiť to čo sa páči, lež to, čo je čestné a osožné pre národ.“*

Voiceover: *„V auguste 1938 zomrel Andrej Hlinka. Pred smrťou pozval k sebe dvoch mladých, Sidora a Macha. To bolo ľudské a možno i politické gesto. Hlinka po sebe politickú záveť (!) nezanechal, čo komplikovalo ďalší vývoj na Slovensku. No jeho cieľ, autonómia Slovenska, bol dosiahnutý necelé dva mesiace neskôr. V Mníchove bolo dohodnuté, že Sudety pripadnú Nemecku. Československo tak prišlo o prirodzené hranice, opevnenia, o viac ako tretinu obyvateľstva, o svoju budúcnosť. Vláda s tým súhlasila. 5. októbra 1938 abdikuje na funkciu prezidenta Československej republiky Edvard Beneš. Deň nato sa v Žiline konalo zasadanie výkonného výboru HSLS. Prišli i zástupcovia ostatných strán. Podpísali žilinskú dohodu o autonómii a svoje strany rozpustili.“* (dobové zábery z Hlinkovho pohrebu, z abdikácie E. Beneša, zo žilinskej dohody)

PhDr. Ing. Svätoslav Mathé, CSc., historik: *„Rok 1938 privítal Mach heslom V novom roku do útoku. Myslel tým pozitívne vyriešenie štátoprávneho postavenia Slovenska v rámci československého štátu formou autonómie. Rok 1938 bol aj rokom Hlinkovej smrti, ktorú Mach ponímal ako svoju osobnú tragédiu. Po smrti Hlinku sa definitívne priklonil do tábora takzvaných mladých radikálov, ktorí už požadovali jednoznačne samostatnosť a mantinely autonómie im boli už priúzke. Mach v Žiline, keď sa jednalo o autonómii, prichádza s myšlienkou samostatnosti, samozrejme že s ňou vtedy neuspel, autonómiu pochopiteľne prijal, ministerské kreslo v autonómnej vláde sa mu neušlo, ale stal sa šéfom úradu propagandy, a po Sidorovi, ktorého Nemci vytlačili z vnútornej politiky, a samozrejme aj zo zahraničnej, sa stal veliteľom Hlinkovej gardy.“*

Voiceover: *„Nová vláda generála Surového Žilinskú dohodu akceptovala. V Prahe zvolili nového prezidenta, staručký Hácha, súdny úradník ešte z dôb Rakúsko-Uhorska, nesľuboval návrat k lepšiemu.“*

Dobový film:

Dobový komentár: *„Profesor doktor Vojtech Tuka, ktorý bol odsouzen na 15 let do väzení, dostal amnestii. Členové Hlinkovy gardy privezli Tuku do Piešťan na liečenie. Jmenovali ho čestným náčelníkom Hlinkovy Gardy.“*

Voiceover: *„Na Macha sa chystala nová zaisťovacia väzba a nové prepustenie. Mach sa vrátil znovu k svojej túžbe – mať svoj štát znamená život. Nemať svoj štát znamená smrť slovenského národa. Mach túto myšlienku propagoval doma, Tuka v zahraničí. Vo februári sa*

stretáva v Berlíne s Hitlerom. Ten prisľúbil pomoc. Československá vláda sledovala dianie na Slovensku s čoraz väčšou nervozitou. Nezmyselne sa rozhodla urobiť na Slovensku poriadok. Hácha sa rozhodol zosadiť vládu a poslal na Slovensko vojsko a četníctvo. Dal pozatýkať do 250 čelných funkcionárov. 6. marca 1939 je oficiálne vyhlásený cieľ – samostatný štát. 13. marca Tiso odchádza do Berlína, telefonuje Sidorovi, aby na 14. marca zvolal v Bratislave snem. Po prezidentskej prisaha sa stáva doktor Tiso prezidentom Slovenska. Machovi sa splnil sen.“

Dobový záznam:

Dr. Jozef Tiso: *„Budem mať vždy pred očami mravné a hmotné povznesenie ľudu, a povediem štát tak, aby sa v ňom uplatňoval duch kresťanskej lásky a spravodlivosti. Tak mi Pán Boh pomáhaj.“*

Voiceover: *„Slovenský štát vzniká v prajnom období. Chránený nemeckým tútorstvom sa stal v prvých rokoch ostrovom rozvoja a zmien. Novinár sa zrazu má stať národohospodárom. Búrľivák uvážlivým politikom, nevojak Mach si začal obliekať uniformu. Tuka chcel, aby Mach vybudoval propagandu podľa nemeckého vzoru. Mach nesúhlasí. Pred premyslenou dlhodobou stratégiou uprednostňuje okamžitú inšpiráciu.“*

Dobový záznam:

Dobový komentár: *„Podpredseda vlády, minister vnútra Alexander Mach v sprievode predsedu stavebného družstva doktora Bezáka a riaditeľa Nováka navštívil stavbu kolónie robotníckych domkov v Bratislave. V Tisovci uviedli v činnosť novú modernú vysokú pec veľkej výkonnosti. Pracujúce ruky slovenské dokončili európsku stavbu, ktorú budú obdivovať všetci návštevníci Vysokých Tatier. Minister Šaňo Mach skoro symbolicky pomáha slovenskému pracujúcemu ľudu.“*

PhDr. Ing. Svätoslav Mathé, CSc., historik: *„Vzťah Nemecka a Slovenska v rokoch 1939 až 1945 bol jednoznačne vymedzený tým, že Nemecko dominovalo stredo európskemu priestoru a malo ho vo svojom politickom, ale aj vojenskom područí. Formálne vzťah medzi Nemeckom a Slovenskom bol vymedzený takzvanou ochrannou zmluvou, ktorá bola podpísaná iba niekoľko dní po vzniku Slovenského štátu. Neformálne išlo jednoznačne o vzťah vazalský alebo o satelit Nemecka. Treba ale tiež povedať, že po Salzburgu, teda po roku 1940 tento vzťah voľnosti, určitej voľnosti pochopiteľne, sa neustále z mesiaca na mesiac, z roka na roka sa stále obmedzoval a tento vzťah sa prejavil nakoniec tým, že Slovensko stratilo vôbec možnosť rozhodovania o svojich vnútorných, nehovoriac už o zahraničných veciach, po povstaní. Na začiatku roku 1944 Vojtech Tuka, teda slovenský premiér, odchádza z verejnej politiky, lebo je ťažko chorý, a Mach ako podpredseda vlády preberá fakticky exekutívu na Slovensku. Je už menej výbušný, menej energický, váži svoje slová, a váži aj niektoré svoje činy. V tom čase, teda v roku 1944 sa stupňujú nálady proti Nemcom a Nemecku, obyvateľstva na Slovensku, a Mach, chtiac nechtiac, sa stal hromozvodom týchto nálad a postupne sa dostáva do politickej, ale aj osobnej izolácie. Po vypuknutí povstania Mach ešte vyhlási na Slovensku výnimočný stav, ale o niekoľko dní, po rekonštrukcii slovenskej vlády, stráca kontrolu nad gardou, nad ústredňou štátnej bezpečnosti, stráca post podpredsedu vlády, a zostáva len ministrom vnútra.“*

Voiceover: *„Mach viedol ministerstvo vnútra, ktoré realizovalo protižidovské opatrenia. Vládne nariadenie č. 198/1941 vychádzalo z nemeckých rasistických norimberských zákonov. Na konci úsilia bolo do 70 000 mŕtvych židov. Mach, ktorý o tom všetkom údajne nevedel, zastavil deportácie na jar 1943. (v obraze dobové zábery z deportácií židov) Nemecké zabíjanie Slovákov na slovenskom území bolo na hranici vysvetliteľnosti a schopnosti pochopiť. No že nacistickí vojaci dostanú za zničenie krajiny a mŕtvych Slovákov vyznamenanie od slovenského prezidenta, sa nedá vysvetliť a vôbec nie pochopiť. V posledných dňoch existencie slovenského štátu vláda emigruje. Mach ostáva. Doktor Tiso bol odsúdený k trestu smrti. Takisto minister zahraničných vecí Ďurčanský, ten*

v neprítomnosti.“ (v obraze dobové zábery zabitých mužov v masovom hrobe, prezident Tiso vyznamenáva nemeckých vojakov, zábery na zajatých a spútaných členov slovenskej vlády vystupujúcich z lietadla)

Dobový záznam:

Dobový voiceover: „V justičnom paláci v Bratislave pokračuje pred národným súdom Tisov proces. Bývalý prezident takzvaného samostatného slovenského štátu doktor Tiso a bývalý minister vnútra Šaňo Mach sa zodpovedajú zo svojich činov za okupácie a v dobe slovenského národného povstania. Národný súd odsúdil Alexandra Macha na 30 rokov trestnice. Týmto rozsudkom sa zatvorila nešťastná kapitola slovenských dejín.“ (zábery z Tisovho a Machovho procesu v Justičnom paláci)

Voiceover: „Alexander Mach si podstatnú časť trestu odsedel v Leopoldove a je iróniou, že spoluväzňom mu bol doktor Husák, zápalistý komunista. Život naučil Macha prispôsobivosti a trpezlivosti. No nenechal saká ani hodnotový systém.“

Alexander Mach (dobový záznam): „Primerane aký bol režim vonku, taký bol aj náš chlieb. Ešte zo začiatku, v 47, 48, bolo to ako v každom inom väzení v normálnom čase. Ale po februári čím diaľ bolo to horšie. V Leopoldove, najhoršie časy boli 50 – 51 a najmä 52. rok. Pravda so mnou, ako s predstaviteľom Slovenskej republiky, ktorý som pripravoval vyhlásenie, bol som pri vyhlásení a bol som dôsledne za Slovenskú republiku, za právo slovenského národa na svoj štát, nerobili žarty, a ja som to aj uznával, ani som neočakával, že budú mať nejaké ohľady, veď dobre viete, čo robili s komunistami a podľa toho si môžete predstaviť, čo robili potom so mnou. Ale ináč už to bolo omnoho slušnejšie, než ako som spomenul, v tých 50. rokoch. No a dnes je to už veľmi dobré. Svojich triadvadsať rokov som si odsedel, mám dobrý pocit, že mi Pán Boh pomáhal, myslím nebolo to nadarmo, z etického stanoviska pozerajúc sa na vec, bolo to veľmi správne.“

Voiceover: „Keď bol koncom 60. rokov prepustený, uchýlil sa so svojou ženou do zrubu pri Modre. Začal písať pamäti. Pred ich dokončením sa v ich neprítomnosti do zrubu vlámali neznámi páchatelia. Nezmišlo nič, okrem pamäti.“ (v obraze exteriér a interiér zrubu)

Záverečné titulky – vyrobila Slovenská televízia Bratislava 1998

00:20:09 záver programu